

TÁJÉKOZÓDÁS

D. GUSTI A WILHELMIÁNUS NÉMETORSZÁG EGYETEMI OKTATÓIRÓL*

PÁSZKA Imre dr.

Szegedi Tudományegyetem
H-6722 Szeged, Petőfi sgt. 30-34.; e-mail: paszka@socio.u-szeged.hu

Abstract: Based on the autobiography of D. Gusti, the aims of this paper were twofold: a.) in relation to the relationship-network of the life path: the university years in the Wilhelman period and the reconstruction of his memories about his professors; b.) in relation to the story I was interested in which way he described his understandings, his preserved perceptions and experiences from this period, and whether he actually realized that his university years fell under the period of the revolutionary paradigm change of modern sciences. The double-aim coherence is elaborated along three place-time dimensions that correspond with Gusti's three narrative episodes of his study period (beginning period: Berlin, – middle period: Lipcse, – final period: Berlin). The theoretical–methodological considerations of the narrative story forms (autobiography, life story) require that the life path and the story should equally complement each other. In the contrary, in the case of Gusti's autobiography both in terms of structure and content, the episodes and the connected impressions and experiences from the university years are most of the time not personal self-reflections from his memory, but cited from outside sources, mainly published sources. This is due to the fact, that during Gusti's university years his relationship to his reformer, paradigm changing professors was mainly formal, not a vivid dialogical relationship. In the contrary, his memories of Simmel's presenter rhetoric and sociological view reveal his actual interests, that not simply refer his non-understanding of Simmel's insights, but to his non-interest in Simmel's irrelevant sociological thematic originating in his socialization and habit as Simmel's thematic is not applicable in that rural, modernizing and initial nation forming context in which Gusti was born. Gusti's autobiography is subjective and intentional, a self-representation serving to strengthen his personal identity-legitimization and at the same time it is pedagogical and narcissistic. Besides all these characteristics of his autobiography, it cannot be considered as an apart type neither in terms of its structure, nor in terms of the

* A tanulmány nem szerkesztett változatát a *Szerző* Durkheim születésének (1858) és Simmel halálának (1918) 150/100 évfordulója alkalmából rendezett emlékkonferencián (2008 október 2-3, Algyő-Szeged) mutatta be. A konferenciát az MTA Szegedi Regionális Bizottsága, Szociológiai Munkabizottsága és az ELTE Társadalomtudományi Kara szervezte. Köszönettel tartozom a tanulmány megírása során, a tárgyalt korszak szociológiatörténetével kapcsolatos tanácsokért, észrevételekért Némedi Dénesnek és Felkai Gábornak (ELTE).

length of the life term (first 25 years of his life), despite of even if Gusti called his undertaking as „auto-sociology”. His autobiography can be considered as a mixture of literary and non-literary narrative self-representation that contributes data to the understanding of the history of the society (fashion, behavior, mentality, morality, carrier model, etc.) in a given period.

Összefoglaló: D. Gusti önéletírása alapján a tanulmány kettős célt követett: a.) életút-kapcsolathálóját illetően, a wilhelmiánus korszak egyetemi világa, illetve a tanáira utaló emlékezet rekonstruálása, b.) az elbeszélte történet tekintetében pedig, az érdekelt, hogy hogyan mutatja be, mit értett meg, milyen benyomások, tapasztalatok őrzött meg ezekből az évekből, egyáltalán tudatosult-e benne, hogy egyetemi évei a modern tudományok korszakos paradigmaváltásának időszakai is. A kettős cél-összefüggést a tanulmány három tér-idő változó mentén bontja ki, amelyek megegyeznek Gusti tanulmányi idejének három (kezdetek: berlini, – folytatás: lipcsei, – befejezés: berlini) narratív epizódjával. A narratív történetformák (önéletírás, élettörténet) elméleti – eljárásbeli belátásai elvárják, hogy az életút és az elbeszélte történet kölcsönösen kiegészítsék egymást. Ezzel szemben Gusti önéletírásában szerkezetileg és tartalmilag az egyetemi évek megélt epizódjai az azokhoz kapcsolt leülepedett élmények, tapasztalatok, az esetek többségében, nem saját személyes emlékezetéből felidézett reflexiók, hanem másodkézből, főleg publikált forrásokból származnak. Ez abból is adódik, hogy Gusti tanulmányainak éveiben a korszak újító, paradigmaváltó tanáregyenységeivel való kapcsolatai többnyire formálisak, nem élő eleven dialogikus kapcsolatok. Simmel előadói retorikájára és szociológiájára utaló emlékezete, ellenben jól láthatóvá teszi érdeklődésének irányát, amely nem egyszerűen simmeli belátások meg nem értésére utal, hanem arra, hogy Gusti szocializációjából és habitusából fakadóan a simmeli szociológia tematikája nem releváns számára, mivel nem alkalmazható abban a rurális, a modernizáció, a nemezetépítés kezdetein álló környezetben, amelybe beleszületett. Gusti önéletírása szubjektív és szándékolt, személyes identitását-legitimitását megerősítését szolgáló önreprezentáció, ugyanakkor pedagógiai célzatú és nárcisztikus. Önéletírásának mindezen tartalmi jellemzői mellett, sem szerkezeti felépítését, sem az elbeszélte életének időhosszúsága (élete első 25 éve) tekintetében nem tekinthető különálló típusnak, annak ellenére sem, hogy Gusti vállalkozását „autoszociológia” terminussal illette. Önéletírása egyfajta keveréke a szépirodalmi és a szépirodalmon kívüli narratív önreprezentációknak, amely egy korszak társadalomtörténetének (divat, viselkedés, menatlítás, moralitás, karrier minta stb..) megértéséhez szolgáltat adalékokat.

Keywords: autobiography, life path, story, memory, narrative, sub-culture, method discussion, Völker-psychology, relationship network

Kulcsszavak: önéletírás, életút, elbeszélte történet, emlékezet, narratíva, szubkultúra, módszer, Völkerpsychologie, kapcsolatháló

Dimitrie Gusti (1880–1955), a két világháború között, a falukutatásra összpontosító, bukaresti monografikus szociológiai iskola alapítója.¹ Gustira is igaz, Somlai Péter a korábbi korszak szociológusaira vonatkozó megállapítása, miszerint „teoretikusok voltak”, „alapítónak gondolták magukat” (Somlai 1999:18–19). Gusti mindezt következetesen hangoztatta is, sőt szociológiáját „a nemzet-szociológiája” terminussal illette, ami azt is jelentette, hogy színrelépésétől számította a szociológia tulajdonképpeni kezdeteit hazájában.

A második világháborút követően azonban a közismert okok miatt, Gusti és iskolája tevékenységét felfüggesztik. Tudományos munkássága ebben az életének hátralévő időszakban lényegében önéletírásának megírására korlátozódik. Önéletírását „az utolsó szociológiai előadásnak” szánta, amelynek bevezetőjében kísérletet tesz a személyes dokumentum e típusának konceptualizálására és saját szociológiai rendszerébe való belillesztésére. D. Gusti szociológiai rendszere, iskolája és tanítványai munkásságának ismertetését zárójelbe tehetjük, hiszen az a magyar szociológiai szakirodalomban többé-kevésbé jól ismert.² Hazájában, a szocialista érában ugyan kiadták műveit, de sem akkor, sem az 1989-es fordulatot követően Gusti önéletírása iránt a román szociológiai szakirodalom nem mutatott, illetve nem mutat elemező érdeklődést. Noha, Gusti önéletírásában, amely halálát követően mintegy tizenöt év után látott napvilágot, kompromisszumot kötött az új rendszerrel: Marx elméletének ismertetésével zárja önéletírását, igazolandó, hogy az ő szociológiai rendszere és az új világnézet, s annak tudományos elmélete és módszere nem inkompatibilisek. Sőt abba integrálható, s ezzel tanítványai számára is rést nyitott a tudományos munka folytatására. Nem véletlen, hogy az összes műveinek egyik szerkesztője egykori tanítványa Octavian Neamțu. Másfelől, igaz szubjektív nézőpontból, önéletírása az európai (társadalom)tudományok-történetének egyik legtermékenyebb időszakába enged betekintést, amit 1989 után újjá éledt román szociológia-történetírás mellőzése kísér, s a szükséges kiegészítések iránt sem tanúsít különösebb érdeklődést.³

Gusti önéletírása – *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți. 1880–1955.* [Önéletírás töredékek. Egy élet autoszociológiája. 1880–1955.] – jelentő-

- 1 A bukaresti monografikus szociológiai iskola működése 1925–1945 közötti időszakot öleli fel, azonban a II. világháború alatti tevékenysége visszafogott és formális. Így nézőpont kérdése az iskola működését lezáró időpont. Gusti összes műveinek publikálását (5 kötet) a múlt század 60-es éveinek közepétől indítja el a román akadémia. A sorozat utolsó kötete, mintegy 400 oldalnyi terjedelemben, önéletírását tartalmazza (D.Gusti 1971/V.:7–436). Megjegyzendő az önéletírásnak (*autobiographia*) van szépirodalmi és szépirodalmon kívüli típusa, ez utóbbiba sorolhatjuk Gusti mellett pl. Sorokin, Bücher, Wundt, Collingwood, Jaspers stb., önéletírásait is, amelyek tudományos munkásságuk szerves részét képezik. Bővebben az élettörténet és önéletírás, illetve Gusti önéletírásnak poétikai-szerkezeti aspektusairól (Pászka 2007: 233–263, 482–492).
- 2 Gusti szociológiai rendszerét ismertető magyar szakirodalmat illetően (Pászka 1998: 69–99; vö: Pászka 2006: 100–148).
- 3 1996-ban (július 22–26), a bukaresti nemzetközi rurál-szociológiai kongresszus előkészítése során került fel a Gusti-iskola bemutatását célzó tanulmánykötet publikálása, amellyel emléket kívántak állítani, a Gusti által 1939-ben Bukarestben tervezett nemzetközi szociológiai kongresszusnak (a témája *Társadalmi egységek – falu és város* volt). A háború kitörése miatt azonban elmaradt. A szóban forgó kötet elején, *Vintilă Mihăilescu*, mint azt írásának címe is jelzi (*Despărțire de Gusti* [Elválás Gustitól]), egyértelművé teszi, hogy Gusti, muzeális intézmény, egy nemzeti kulturális programot hajtott végre, tehát aktualitása több mint kétséges (*Mihăilescu* 1996: 49–65). A. Marga a kolozsvári Babes-Bolyai TE rektora, vendégtanári ottlétem idején egyik beszélgetésünk alkalmával megjegyezte: sajnos Gustival, iskolájával immár hagyományosan az (erdélyi) magyarok foglalkoznak.

ségét számunkra németországi egyetemi éveit (1899–1907) bemutató fejezetek nyújtják. Ugyanis Gusti egyetemi tanulmányai idején, számos, a társadalomtudományok elméletét, eljárás módjait megalapozó, illetve mind a mainapig meghatározó tudóstanárokkal került közvetlen, illetve közvetett kapcsolatba. Ezeknek a kapcsolatoknak felidézése és a hozzá fűzött megjegyzések képezik önéletírásának legterjedelmesebb részeit.

Jól mutatja ezt önéletírásának felépítése, amelyben az *argumentáció* (miért vállalkozott autobiográfiája megírására), a *fogalmi tisztázás* (mi az autobiográfia), a *dedikáció* (szüleinek, hazai, külföldi kollégáknak, s falvak parasztjainak, akikkel a falukutatások alkalmával találkozott), az *ébredés* (gyermekkor, iskola, táj, testvérek, rokonak), a *középiskolai* évek felidézése rövidre fogott. E mellett, illetve ezzel szemben a németországi egyetemi évek nagy fejezetekben felidézettek: *Útkeresés* – egyetemi évek Berlin-Lipcse-Berlin (1899–1907), *Goethe felfedezése* (meghatározó szerepe személyiségének alakulásában), a *szabadidő* (zene, irodalom, múzeumok), *válságok* (betegség, szerelem, tudomány), a *jövő társadalma* (a marxizmussal való ismerkedés), a *válság utáni* írása (a „kaiser”, Vilmos császár portréja), a *beteljesülés* (kulturális-állam eszményének körvonalazása, levelezések).⁴ Visszaemlékezésének ezekben a fejezeteiben az egyetemi szubkultúráról szóló beszámolók (párbajozás, ivászat) mellett, hosszan, esetenként részletekbe menően az egyetemek oktatóihoz, diáktársaihoz fűződő kapcsolatait, megjegyzései olvashatók. Azt mondhatjuk, hogy Gusti önéletírásában konstruált német világ az egyetem világa, az egyetem, s benne hallgatói státus az a pont, ahonnan – legalábbis így látatja – az egyetemen kívüli világot is szemlélte, tapasztalta, értékítéleteket alkotott róla. Önéletírása lényegében németországi egyetemi éveinek narratívája. Gusti szerint is, az egyetemi évek, meghatározóak voltak későbbi életútjára. Azonban, látnunk kell, hogy az életút eseményeiből konstruált elbeszélte történet (élmények, tapasztalatok, vélemények, ítéletek) az ő esetében sok tekintetben torzítóan szubjektívek, amelyet bizonyos értelemben kényszerhelyzet is motivált: önéletírásában végig ott kísér az önigazolás és a példaadás szándéka. Ezzel párhuzamosan – az egyén és a csoport összejátszásának értelmében – végigkövethetjük a korszak tudományos karrier-mintáját, az abban szövődő személyes kapcsolathálózatok formálódásának személyes módozatait, azok működését, az útkeresések, a stratégiák formálódását, az egyetemi évektől a szociológiai iskola alapításáig.

Gusti önéletírói narratívája egészének vizsgálata, mint jeleztük, nem célunk. Önéletírásából egyetemi éveinek is csak azokat a részeit, alfejezeteit emeltük ki és mutatjuk be vázlatosan, amelyek a hallgató-oktató kapcsolatokról, s főleg a G. Simmelhez fűződő viszonyáról számolnak be. A leíró-értelmező helyzetét könnyítheti, ha a jelzett vonatkozás-együttest, a szerző szövegtagolása mentén követi. A szelvényesítésnek ez módja nemcsak kézenfekvő, hanem lehetővé teszi az önéletírói elbeszélés epizódjai között az előre- és visszautalásokat, s ezzel láthatóvá teheti az elbeszélő gondolkodás-cselekvés folyamatában működő szándékok motivációit. Következésképpen Gusti követjük, amikor németországi tanulmányait három időszelvényben mutatjuk

4 Gusti etimológiai magyarázatát adja az autobiográfiának: *auto* (én), *bios* (élet), *graphia* (írás). Saját autobiográfiáját elhatárolja a zsurnalizmustól, a biorámától, a vallomástól, az irodalmi önéletírásoktól (Szt. Ágoston, Rousseau, Tolsztoj).

be: 1.) a berlini egyetem – kezdetek; 2.) a lipcsei egyetem – folytatás, doktorátus; 3.) berlini egyetem – jogi tanulmányok, befejezés.⁵

A BERLINI EGYETEM – KEZDETEK (1899)

Gusti önéletírásában négy eseményt említ, amely a berlini egyetemhez kötötte: 1.) Beiratkozása, hűségesküje a rektor előtt, és hallgatói tevékenysége; 2.) Franz von Liszt nemzetközi jog kurzusa keretében tartott előadása a dunai kérdéstről; 3.) A berlini egyetem 100. évfordulója (1910), amelyen már a jászvárosi (Iași) egyetem delegált tanáraként vett részt; 4.) A berlini egyetem aulájában tartott konferencia (1934), ahol a bukaresti egyetem tanáraként szociológiai kutatásairól tartott előadást (Gusti 1971: 43). A négy esemény közül az első egyetemi tanulmányainak kezdeteire, a második pedig tanulmányainak befejező időszakára utal, a harmadik és negyedik epizód felfele ívelő oktatói-kutatói karrierjére. A szándék nyilvánvaló, Gusti azzal, hogy ugyanazon helyhez négy különböző idődimenziót kapcsol, életpályájának (életútjának) modelljét vázolja fel. Ezt az életpályamodellt különlegesen, mintaadónak tartotta, ezzel is hangsúlyozandó nem hétköznapi volta. A szokványos ebben a modellben a kezdetek, amely hétköznapi epizódja, közösen osztott más, hasonló felső osztályból származó fiataléval.

D. Gusti is 19 évesen kezdi meg (1899 őszén) tanulmányait a berlini egyetemen. Döntésében, láthatóan, a berlini egyetem, egyáltalában a német egyetemek tudomány központúsága volt a meghatározó (Gusti 1971: 42–44). S adalékként, hadd tegyük hozzá, az sem volt mellékes, hogy a moldvai tudás-elit, vagyis elődök is többnyire német egyetemeken tanultak, szemben a havasalföldiekkel, akik Párizst részesítették előnyben.⁶

Gusti önéletírásában, az egyetemi éveiről szóló fejezetet, tehát az első berlini időszakával indítja. Miután röviden bemutatja az egyetemi évnnyitó rituáléját, s az egyetemi szubkultúra hétköznapijait (párbajozás, ivászat), ami láthatóan sokkolóan hatott rá,⁷ külön alfejezetekben F. Paulsen, G. Simmel, valamint A. Wagner és G. Schmoller előadásait, illetve vitáját tartja emlékezetre méltónak. Mind e közben szétszórtan megjegyzéseket iktat be Dilthey előadásairól, s a szellemtudományokat megalapozó munkásságáról.

Első berlini időszakában Gusti közvetlen, személyes kapcsolatban *F. Paulsennel* állt, akinek előadásait nem tartotta retorikailag sem lenyűgözőnek. Ellenkezőleg: magyarázatait – Gusti szerint – „mindig a megfelelő kifejezés keresése kötötte le, ami azt a benyomást keltette, mintha erőfeszítéseket tenne ennek megtalálására. Azonban éppen ez az előadói technika tett mély benyomást a hallgatóságra, egyszerűsége és őszintesége miatt ugyanis követhetővé tette az általa tárgyalt problémák megoldásában

5 A lipcsei és a második berlini egyetemi éveit vázlatosan, utalásszerűen mutatjuk be, mivel nem kapcsolódik tárgyunk fővonalához, Gustinak G. Simmelhez, illetve Gusti simmeli szociológiához kapcsolódó megjegyzéseihez.

6 N. Iorga a történész, aki szintén moldvai volt, Gustival való közös utazásai során gyakran, nem kis lokálpatrióta büszkeséggel nyugtázták, hogy a román akadémia tagságának nagy többsége moldvai származású. A román tudományos és szépirodalmi elit jelentős része moldvai származású volt, körükben a német egyetemekre jársanak hagyománya volt.

7 Úgy tűnik, hogy a berlini tanáraitól szóló visszaemlékezései, Paulsen kivételével, nem személyes kontaktusok felelevenítése, hanem a megfigyelő észrevételei.

gondolkodásának folyamatát. Emiatt is F. Paulsen a legkedveltebb tanár volt a berlini diákok körében. Előadásait az egyetem minden karának diákjai látogatták, ugyanis a kémia, fizika doktoranduszoktól is megkövetelték, hogy filozófiai előadásokon vegyenek részt, így aztán a hallgatók mindig Paulsent választották” (Gusti 1971: 44).

A tudós Paulsen jelentőségét, anélkül, hogy említene a német felsőoktatásról készült legmaradandóbb munkáját, Gusti a megismerés-elmélet, az etika és a pedagógia területén jelölte meg. Paulsen *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Erkenntnistheorie* (1875) című művében Kant hatása erőteljes, ugyanakkor Paulsennek tulajdoníthatók a korszakban a legfontosabb Kant munkásságát elemző monográfiák is. Az etika tanáraként Paulsen nem egy absztrakt elméletből indult ki, hanem átélt, eleven, aktuális életből. Ezzel magyarázható *System der Ethik* című művének jelentősége is. Az etika alkalmazása a pedagógiában, s az ezzel kapcsolatos résztanulmányainak mennyisége alapján a korszakban Németország legjelentősebb neveléstudományi kutatójának számított. „Paulsen volt – mondja Gusti – nemzetközileg is legismertebb német filozófus, amit *Einleitung in die Philosophie* című munkájának külföldi kiadásai mutattak. Ezzel ő tett a legtöbbit a világban a filozófia népszerűsítése érdekében.” (Gusti 1971: 44–45)

Gusti 1900 őszén - berlini filozófiai studiumait megszakítva – a lipcsei egyetemen folytatja tanulmányait, majd 1904-ben tér vissza a berlini egyetemre. Ebben a második berlini időszakában (*Privatgelehrter*) gyakran kapott meghívást Paulsen házába – reggelikre. Itt ismerkedett meg és kötött barátságot „a nagy szociológus és statisztikus F. Tönniessel”, aki Paulsen diáktársa, honfitársa, jó barátja volt. Paulsen házában ismerkedett meg Gusti „az akkor fiatal, de később professzor” E. Sprangerrel. Gusti Paulsent otthonában, családi körben úgy mutatja be, mint etikai tanításának megtestesítőjét, egyszerű és lelket megragadónak. Így aztán nem véletlen, hogy 1908-ban, amikor Gusti Berlinben részt vett Paulsen temetésén (aki 63 évesen rákban halt meg), mély fájdalmat tanúsított professzora iránt (Gusti 1971: 45).

G. Simmelre vonatkozó visszaemlékezés-töredékek felidézése kapcsán, talán nem érdektelen arra is rá kérdezni, hogy miért van az, hogy a 19/20. század fordulóján a kelet-európai társadalomtudományok művelői, akik közvetlen, illetve közvetett módon megismerhették Simmel szociológiáját, mégsem tudták azt hasznosítani, egyszerűen elmentek mellette. A kérdésnek van magyar vonatkozása is. Például a *Huszádik Század* „szociológusai”, noha szocializációjuk folytán a német „kultúrkörbe”, az úgynevezett közép-európaiságba vonhatók, s korifeusaik a modernizáció zászlóvivőinek tekinthetők, mégsem mutatnak érdeklődést a modernitás Simmel által körbejárt kísérőjelenségei – a pénz, a verseny, a divat, az idegenség és a szociális distancia stb. – összefüggései iránt. Magyar esetben úgy tűnik a Huszádik Század köréből ki kellett lépni ahhoz, hogy kapcsolódni lehessen azokhoz a fejleményekhez, amelyek a naturalista és marxista szociológiát zárójelbe tették. Itt elsősorban Somló Bódogra (neokantiánus értékelméletére – axiológiájára), és Mannheim Károlyra (tudásszociológiájára) gondolok, de a korai Lukács munkássága sem kivétel ez alól.⁸

8 Például Somló Bódognak az őstársadalom csere-, jószágforgalom intézményének tipológiája Polányi Károly archaikus piacok gazdaság-antropológiai elmélete előzményének is tekinthető. Somló Bódog a 20. század elején a kolozsvári egyetem nemzetközileg is elismert jog és etika tanára, *Szociológia* című munkája 1909-ben jelent meg.

A Gusti képviselte román eset, bizonyos értelemben egyszerűbb, de hasonló kifutásúnak tűnik. Önéletírásából számos olyan szubjektív és habituális aspektus emelhető ki, amelyek bizonyos értelemben magyarázzák a Simmel előadásaihoz és munkáihoz való viszonyát.

D. Gusti G. Simmel emlékének szánt alfejezet képezi lényegében a Simmellel kapcsolatos egyetlen összefüggő szövegrészt önéletírásában. Megjegyzései arra utalnak, hogy Simmel előadásain részt vett, tehát beszámolója ennek az időszaknak a benyomásait idézik fel, és nem azonosíthatók azzal a későbbi, egyetemi évek utáni történésekkel, amelyek Simmelre, illetve Simmel és Weber együttes megnyilatkozásait idézik fel. Tény viszont, az önéletírói konstrukció lehetővé teszi és szabadságában is áll írójának, hogy a különböző idődimenziókat összecsuúsztassa. Ennek ellenére, azt kell látnunk, hogy az első berlini időszakát felidéző alfejezetek között, a Simmelre vonatkozó rész összefogottabb, koherensebb és terjedelmesebb is, mint a Paulsent felidéző rész, holott, mint láttuk, Paulsenhez közvetlen személyes kapcsolat fűzte. Mindez Gusti („szakmai”) tájékozódásának célirányos voltára utal, amit kijelentései igazolnak, miszerint Simmel előadásait a legnagyobb érdeklődéssel követte: „*Simmel volt az egyetlen a berlini egyetemen, akinek volt bátorsága, hogy meghirdessen egy szociológiai kurzust.* Simmel ekkor nem volt rendes tanár, vagyis nem rendelkezett vizsgáztatási joggal, hallgatósága nagyon fluktuált, jó részt külföldiekből állt, közülük is előadásain az oroszok vettek részt nagyobb számban, és nagyon kevés német diák.⁹ Előadásai, akárcsak munkái kiábrándítottak bennünket, noha csodálatos esszékből álltak, amelyeket lelkesedéssel és nagyon elvont formában adott elő.¹⁰ Simmelt nem érdekelte, hogy mi történik a társadalomban, vagyis egy materiális szociológia, mindaz, ami ténylegesen társadalmi, azt tisztán formálisnak tekintette, mintha a kettő – matéria és a forma - egymás nélkül is létezhetne.” (Gusti 1971: 46 – kiemelés a *Szerzőtől.*)

9 Gustinak ellentmondani látszik az tény, hogy például Simmel amerikai recepciójának első időszakában (1895–1930) a John Hopkins, Harvard, Chicago egyetemek diákjai, akik később befolyásos szerepet játszottak az USA szociológiában, a berlini egyetemen Simmel hallgatói voltak. A.W. Small például 1880-ban Berlinben tanult, és Simmel diáktársa volt, akivel kollegiális kapcsolatban állt, s hazatérve elsőként ismerteti Simmel munkásságát. Simmel amerikai hallgatói: F.A. Bushee, Ch.A. Ellwood, E.C. Hayes, R.E. Park, N.J. Spykman, H.J. Woolston. Tehát, Gusti az amerikai hallgatókat nem említi holott Ellwood a tudományos pszichológiai szociológia megalapítója 1897-től, Park pedig két évre rá Simmel hallgatója, akkor amikor Gusti is (Levin et al. 1975: 813–845.)

10 Simmelt elutasító véleményt fogalmazott meg P. Sorokin: célt vesztettnek, fejtegetéseit hibásnak tartotta, s arra figyelmeztetett, hogy Simmel téziseinek – Park és Spykman által támogatott – megfontolásai a szociológusokat pusztá spekulációra, metafizikára és tudományos módszerek hiányára kényszerítene (Sorokin 1928: 502). Hasonló véleményt fogalmazott meg Th. Abel (1929: 48). Sorokin, Abel és Gusti esetében a formális szociológia kapcsán a félreértés abból származott, hogy Simmel szerintük a forma és tartalom viszonyát különbségeikben interpretálta (lásd: 13. *lábjegyzet*). Th. Abel később (1959) visszavonta korábbi álláspontját, Simmelt „a modern szociológia megalapítójának” nevezi, „Simmel pillanatnyilag minden úttörő közt a legfontosabb” jelzővel illette (Levin et al. 1975: 422).

Gustit, noha „nagyon érdeklí” Simmel munkássága, aki „figyelemre méltó szociológiai és etikai munkákat publikált”, nem értette meg a tartalom és forma dialektikáját a simmeli szociológiában.¹¹ Simmel szociológiája iránti érdeklődését azzal is nyomatékosítja, hogy megjelenésük sorrendjében említi Simmel néhány, általa ismert munkáját,¹² így: *Über sociale Differenzierung* (1890), *Eileitung in die Moralwissenschaft* (1–2. kötet, 1892–1893), *Die Probleme der Geschichtsphilosophie* (1893), *Die Philosophie des Geldes*, valamint „számos tanulmányai” közül *Psychologie der Frau* (*Zeitschrift für Völkerpsychologie* (1894), *Psychologie des Geldes* (*Schmollers Jahrbuch*, 1889), *Le probleme de Sociologie* (*Revue de Métaphisique et Morale*, 1948).

Mindezek után Gusti sajnálatát fejezi ki, hogy Simmel élete vége felé a Strassburg-i egyetem tanáraként „teljes érdektelenséget mutat a szociológia iránt.”¹³ Gusti szerint „mégiscsak szociológus volt, akivel vitázni lehetett” (Gusti 1971: 47, 53–55).

Simmel előadásaihoz és műveihez való viszonyában bizonyos előítéletet is feltételezhetnénk Gusti részéről. E viszonyulás Philippide román filológustól származik, aki Berlinbe indulása előtt azt ajánlotta: „óvakodj Lazarus spekulációitól”.¹⁴ Azonban, mint Gusti megjegyzi, amikor Berlinbe érkezett „Lazarus csillaga leszállóban volt”, és „Philippide nem tudta, hogy a Lazarus és Steinthal által kezdeményezett irányzat 'a népek és a nyelvek pszichológiája', amely újdonságánál fogva bizonyos hírveréssel járt, már kimúlóbban volt” (Gusti 1971: 46).

Simmel Lazarus tanítványa volt, Lazarus – írja Gusti – „spekulációiban megkülönböztetett helyet foglalt el a társadalom pszichológia, s a társadalmi jelenségeket a népek az egyénnel gyakorolt hatásával magyarázta” (Gusti 1971: 46). „Simmel átveszi Lazarus tanát és kijelenti *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*-ban, hogy a pszi-

- 11 Simmel pontosítása így szól: „Minden társadalmi jelenségben egységet alkot a tartalom és a társadalmi forma, s egy társadalmi forma éppoly kevésbé lehetséges minden tartalomtól megfosztott létezőként, mint ahogy a térbeli forma sem létezhet anyag nélkül, amelynek formája. A valóságban tartalom és forma minden társadalmi lét és történet egymástól elválaszthatatlan eleme...” (Simmel, 2001: 9) Újabban P. Ricoeur foglalkozott a tartalom és forma kérdésével (Pászka 2007: 98–119). Simmel meg nem értése Gusti részéről, a személyes kapcsolat hiányával is magyarázható, ugyanis az amerikai Small, Park, Spykman, akik személyes kapcsolatban voltak Simmel berlini tanulóival idején, hazatértük után a tanárukhöz fűződő viszonyt azzal is ápolták, hogy terjesztették tanítását: Park-Bruggess, *Introduction to the Science of Sociology* (Simmel tíz előadását tartalmazza); Spykman, (1925) *The social Theory of Georg Simmel*. Small fordításában közlik AJS 2–16 kötetében Simmel több munkáját, valamint S.P. Altman Simmelnek a pénz filozófiájáról írt tanulmányát, Small ugyanakkor 1900-ban három diákját küldi Berlinbe, hogy Simmel előadásait hallgassa (Levin et al. 1975: 417–418). Mindez arra utal, hogy Gusti közvetlen környezetében, éppen akkor, amikor Berlinben tanult, Simmel körül kialakult egy csoport, amelyet lehetetlen volt nem észrevennie. Ugyanakkor ellentmond Simmel meg nem értésének, hogy rendkívül sikeres oktató volt, akinek előadásairól a korabeli napilapok is beszámoltak”, a freiburgi egyetem például díszdoktori címet adományozott a formális szociológiáról írt munkájáért (Felkai 2007/II: 14).
- 12 Gusti, úgy tűnik, Simmeltől vette át a szociológia saját körülhatárolt terület, illetve a szociológia önállósága mellett érvelő elvi álláspontot.
- 13 Simmel 1899-ben „bántónak találta”, hogy szociológusnak tartották, „holott mégiscsak filozófus vagyok...., a szociológiát ... csak mellékszakként művelem” (idézi Némedi 2005: 172).
- 14 Gustit közelebbről is érdekelte a Lazarus és Steinthal-kérdés, vagyis az, hogy mi lehet az oka egy elmélet hanyatlásának. Elolvasta műveiket, s arra a konklúzióra jutott, hogy „közhelyeket tartalmaznak és teljesen sterilek” (Gusti 1971: 46).

chológia nélkül az egész történelem érdektelen és érthetetlen volna. De Simmel, akár csak mesterei, egyetlen helyen sem ad pontos magyarázatot arról, hogy mi is ez a pszichológia.” (Gusti 1971: 47)

Simmelnek, tehát ezt a beállítódását Gusti Lazarustól származtatja, és olyan „felfedezésnek” tartja, amely már A. Comte idejében is tudott volt – mint például: a „társadalom megelőzi az egyént”, valamint hogy a „szellem a társadalom közös produktuma.”

Gusti problémája, láthatóan, nem ez volt, ami őt érdekelte nem illeszkedett a simmeli szociológia fogalmi-elméleti, tartalmi kereteibe. Gustit azok a kérdések foglalkoztatták, hogy miként kell értelmezni az olyan kijelentéseket, mint: a „népek szellemi princípiumok”, „a népek lényege a lelkiségükben van,” „a 20. század a szolidaritás, a 19. század pedig az egyéni sikeresség jegyében él” stb. A kérdések kérdése Gusti számára is: „mi a különbség a népek lelkisége és *Volksgeist* között”, „ami közös egy nemzet egyéneinek tudatában, abból hogyan alkothatunk képet nemzettudatáról” (Gusti 1971: 46). Mindezekre a kérdésekre Gusti nem talál megnyugtató magyarázatot, holott érdeklődésének főcsapása erre irányult. S ez egyben indokolhatja is a simmeli belátások és tematikák iránti nem megértő, pontosabban idegenkedő viszonyát. Nem egyszerűen arról van szó, mint állítja, hogy nem tartotta rendszerezettnek, tudományosan megalapozottnak a simmeli szociológiát: „Egyetemistaként és Simmel munkáinak szorgalmas olvasójaként nem tudtam hasznosítani Simmel szociológiáját impresszionista¹⁵ előadásmódja miatt, így tehát számomra a szociológia problémája nyitott maradt. Ugyanis egy tudományos szociológia nem korlátozódhat Simmel formális módszerére. A parfüm, a pénz, a nők stb., kérdésében írt munkái és előadásai nagyon érdekeltek, azonban nem adtak kulcsot a társadalomtudományok tudományos alapjainak megismeréséhez.” (Gusti 1971: 46)

Itt arról van szó, mint azt az egyetemváltás is részben indokolni látszik, hogy Gusti studiumainak kezdeti berlini időszakában (két félév) a szociológia mibenléte, pontosabban a simmeli szociológia tekintetében támadt nehézségei több egymásba játszó tényezőhöz kapcsolhatók. 1.) Gusti beismeri, hogy berlini egyetemi tanulmányai kezdetén a német nyelvet alig beszélte/értette, nyelvórákat kellett vennie. Márpedig egy simmeli előadás, ahol az előbeszéd különböző fordulatai, a maguk kitérőivel és a különböző szóképek használatával találkozhatott, több mint valószínű, hogy Gusti számára nehezen voltak követhetők. 2.) Gusti csak hallgatói kapcsolatban volt Simmellel, vagyis nem létesített közelebbi kapcsolatot vele, mint például az amerikaiak – Bushee, Ellwood, Hayes, Park, Spykman, Woolston.¹⁶ 3.) Önéletírásában a Simmelre vonatkozó megjegyzések nem az első berlini időszakának jelenidejének jegyzetiből származnak, hanem egy későbbi időszaktól, amikor már feltételezhetően túl van a doktorátusán, vagy pedig abból az időszaktól, amikor visszaemlékezéseit papírra veti. 4.) Ez utóbbi tűnik életszerűbbnek, hiszen Gusti bármennyire is céltudatosnak vallja magát a társadalomtudományok, a szociológia iránti elkötelezettségében, az

15 D.P. Frisby is impresszionisztikusnak tartotta Simmel szociológiáját a múlt század '80-as éveinek elején megjelent munkáiban (Frisby 1981,). Simmel szociológiájának ez a jellemzője kezdett elterjedni angolszász nyelvterületen, s a fordításokba is így került be később a német társadalomtudományokba. Érthető okokból Frisby nem ismerhette Gusti önéletírását, viszont úgy tűnik a Gusti az, aki elsőként vette észre a Simmel szociológiájának impresszionisztikus jellemzőjét.

16 Lásd 13. és 15. lábjegyzetek.

mégsem feltételezhető, hogy első éves *studiosusként* tisztában lett volna, mi is alkotná a szociológia tudományos alapjait akkor, amikor az a „nagyobbak” elgondolásában sem volt teljesen letisztult. 5.) És azok a kijelentései sem a novicius Gustitól származnak, hanem az idős Gustitól, amelyek Simmel és Weber „radikális” diskurzusát válság-jelenségként értelmezik, s amit a társadalomtudományok különböző irányból történő identitásáért-legitimitásáért folyó vitákkal hoz összefüggésbe. S a viták háttérében a klasszikus fizika megkérdőjelezését jelöli meg, ennek tulajdonította a fejekben eluralkodott zavarokat, amelyeket a világképekben, s konkrétan a társadalom világának megragadására rávetített újabb természettudományos elméletekben vélt felfedezni. 6.) Gusti önéletrészében a Simmellel kapcsolatos emlékezet felfrissítéséhez, talán a Leopold von Wiesevel való későbbi, nem a legkiegyensúlyozottabb kapcsolat is hozzájárulhatott.¹⁷ Ez pedig megint arra utal, hogy Gusti Simmellel kapcsolatos megjegyzései nem az emlékezet konstrukciói, hanem publikált, másodlagos forrásokból származnak. 7.) Talán ami a legfontosabb, hogy Gustihoz egy olyan szociológiai – társadalomtudományi „alapvetés” állt közelebb, kelet-európai habitusánál fogva is, amely tudományos alapokkal szolgál a modernizáció igényelte társadalmi reformok kidolgozása, illetve a nemzetépítés számára. Nem véletlen, hogy a wundti *Völkerpsychologie* e tekintetben útmutató volt, hiszen az nem egyszerűen egy interdiszciplináris tudomány akart lenni, hanem a fejlődésben elmaradott, felzárkózni kívánó értelmiségi mozgalom is volt. Ez az a pont, ahol a Gusti-féle szociológiai iskola és a Huszadik Század szociológusainak köre affinitásban volt, mindkettő a szociológiában a reformcélok és -törekvések eszközét látta. Ebben a perspektívában érthető, hogy Simmel szociológiája és annak témái, amely az urbánus polgárság világának gazdaságát és azzal összefüggésben, a formalizálódás irányába mutató jelenségeinek – pénz, divat, parfüm stb. – kifutását elemezte, nem találtak érintkezési pontokat egy olyan világból jött diák, majd az érett tudós gondolkodásában sem, akinek érdeklődése előterében saját balkáni társadalmának élő/égető bajainak megoldási lehetőségei álltak. Feltevéseinket, mint említettük, igazolhatják azok az érvek, amelyekkel Gusti az egyetemváltást indokolta.

A. Wagner és G. Schmoller vitája, amelyet az alábbiakban vázlatosan ismertetünk – akárcsak a Paulsennel kapcsolatosan elmondottak –, nem integrálhatók a Gustinak a Simmellel kapcsolatos megnyilatkozásaiba. Egyrészt, mert maga Gusti sem így mutatja be, másrészt mert Gusti a Wagner és Schmoller közötti vitát elsődlegesen „tudományos attrakciónak” tartotta, noha az a társadalomtudományok módszere körül zajlott. Gustinak nincs különösebb kérdésfelvetése ebben a vitában, mint Simmel esetében láthattuk. Wagner és Schmoller úgynevezett *Der Methodenstreit*-ját Gusti egyszerűen presztízs okokra vezeti vissza, ugyanis Wagner neoklasszikus és Schmoller történeti gazdaságtanát lény-

17 L. von Wiese, G. Schmoller tanítványa, kísérletet tett Simmel nyomán egy általános szociológiát (kapcsolattant/viszonytant) felépíteni, amely az izoláltságból indult ki, hogy abból a viselkedés-, és cselekvésminták rendszerességéig jusson el. Tíz ellentétpárt állít fel: például közeledés/konkurencia, hasonulás/konfliktus stb. (Levine et al. 1975: 837., valamint Némedi 2005: 285–286., Felkai 2007/II: 109–110). L. von Wiese, illetve a Kölni Intézetének munkatársai és diákjainak egy csoportja, akik falukutatásban vettek részt Németországban, az erdélyi fürdőhelyen, Borszéken találkoztak a Gusti-iskola tagjaival (1931). A tapasztalatcserét követően L. von Wiese bíráló cikket ír a Gusti-iskoláról és Gusti szociológiai rendszeréről (Rostás 2001: 95–112, 2000: 76–80). Hitler hatalomra jutását követően L. von Wiese, többen másokkal – F. Tönnies, A. Weber, A. Vierkandt, Alfred von Martin – belső emigrációba vonul, illetve nyugdíjazták őket (König, 1959: 113–131).

gében azonosnak tartja, csupán hangsúlyeltolódásokat észlel. Mindketten elismerik – írja Gusti - a történeti és gyakorlati induktív, valamint az elméleti és pszichológiai deduktív megközelítések fontosságát, illetve együttjárását (Gusti 1971: 48).

Gusti, tehát, lényegre törően jellemzi Wagner – Schmoller vitáját, figyelmét azonban nem a módszervita, hanem a német egyetemeken használatos oktatói címek, megszólítások körüli presztízs harc köti le. „Wagner megkapta az *Excellenz* megszólítást Schmollert csak az egyszerű *Geheimrat* illette meg. Azonban mivel Schmoller a trónörökös tanítómestere volt, szolgálataiért ő is megkapta az *Excellenz* megszólítás jogát, amit visszautasított, mivel Wagnert is ez a megszólítás illette meg. Így a kormány nemesi rangot adott neki, ami egyedülálló volt egyetemi oktatói körökben.” Gusti megjegyzi, hogy Wagner előadásai elevenek voltak, Schmoller diktált. (Gusti 1971: 49)

A Gusti által említett disputa, láthatóan nem jár különösebb tanulságokkal számára, noha az a német társadalomtudományok egyik legfontosabb vitájának helyi, berlini közjátéka, ugyanis vita főszereplői C. Menger és G. Schmoller volt. A Wagner és L. Bretano katedraszocialisták Schmoller *Verein*-beli társai csupán mellékszereplők ebben a vitában.¹⁸ Schmoller az 1883-ban „keveredett bele a vitába”, amikor egy recenzióban C. Menger gazdaságelmélete alapelveinek jelentőségét kérdőjelezi meg. Menger válaszában (1884) Schmollert „teória nélküli historizmusáért” marasztalta el.

C. Menger 1883-ban közli a *Vizsgálódások a társadalomtudományok, főként a politikai gazdaságtan módszeréről*¹⁹ című könyvét, amelytől számítható az elméleti és történeti iskola közötti „módszervita.” Menger művében a tudományok két típusát, az elméleti (a jelenségek általános vonásaival) és történeti (individuális dolgokkal) foglalkozó területeket különbözteti meg, amelyek mellett sémájában a harmadikként a gyakorlati tudományokat emeli be. Ez utóbbi feladatát nem „ami van”, hanem „valami milyen legyen” vizsgálatában jelöli meg. Az elméleti kutatások két irányáról beszél, „empirikusrealista” (valóságos típusokat, empirikus törvényeket vizsgál, a megértés ebben az esetben bizonytalan), míg az egzakt irányzatot a természettörvényekhez hasonló törvényszerűségek kimutatása jellemzi. Menger a törvényszerűségeket vizsgáló, az egzakt tudományok jellemzőivel bíró típus híve, s tagadja annak lehetőségét, hogy egy nép gazdasági jelenségeit a társadalmi és állami fejlődése kontextusába ágyazva lehetne vizsgálni (Felkai 1999: 292).

G. Schmollert 1882-ben hívják meg a berlini egyetemre, fő műve *Az általános népgazdaságtan alapvetése*²⁰, amelyet történeti-realista megközelítés és szociáletikai beállítódás jellemez. Schmoller Mengerrel szemben nem lát szakadékot az individuális és történeti, az általános és tipikus összefüggésekre orientált kutatások között, mivel

18 *A Verein für Socialpolitik* [Szociálpolitikai Egyesület] című folyóiratról van szó, amelyet 1872-ben alapítottak nemzetgazdaságtan tanárok s a közigazgatás szakemberei. A *Verein* munkatársa volt G. Schmoller, L. Bretano, W. Roscher, később pedig M. Weber, W. Sombart is. A manchesterianusok s a katedraszocialisták közötti vita hátterét, a vitában résztvevők álláspontját Felkai Gábor foglalta össze (Felkai 1999: 288–297).

19 A mű eredeti címe: *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Ökonomie insbesondere*. Megjegyzés: mellőzzük Treitschke és Schmoller vitáját, noha az szintén a módszervita része, mivel Menger és Schmoller álláspontjának ismertetése tartalmilag lefedi a vita lényegét (Felkai 1999: 293–295).

20 A mű eredeti címe *Grundriß der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, két kötetben jelent meg 1900-ban és 1904-ben.

szerinte az individuális-induktív módszer az általános elméletalkotást segíti. Ugyanakkor Schmoller a tudományos pontosság oldaláról közelítve, úgy látja, hogy az a jelenségek mindenoldalú leírásában és az oksági kapcsolataik feltárásában mutatkozik meg. Láthatóan a javasolt módszer a leírás, pontosabban a „teljes leírás”, amely az osztályozás, a fogalomalkotás, a típusok alárendelése nélkül nem realizálható, mivel csak az eljárásnak ez módja vezethet az indukció útján elért realista-empirikus leírások szigorú és egzakt eredményeihez. Schmoller, tehát úgy vélte, hogy a gazdasági élet megértéséhez, leírásához nem elegendők az elméleti közgazdaság eljárásai, amely az önérdemből indul ki, számolni kell az állam, a jog, a közérkölcös hatásösszefüggéseivel is. Az „igazi megismerés érdeke felette áll a törvénytalálási kedvnek”, s ahol hiányoznak a törvények ott a valóság pontos megfigyelése, osztályozása, az okok tanulmányozása segítheti a megértést (Felkai 1999: 297).

A szubkultúra szintjén oktatói-magatartás pletyka rovatába lehetne sorolni, azt ami Gustit a német egyetemeken meglepte, az oktatók katedra iráni hallatlan ragaszkodása. Amit a hivatástudattal, mint sem az egzisztenciális okokkal indokol. Paulsen és Wagner, valamint Dilthey, A. Bastian eseteit említi, akik „nagyon idősek voltak, családtagjaik hozták be az előadóterembe, szellemi szenilitásuk folytán néhány mondat után, amit bizonyára már ők sem hallottak – mondja Gusti – elpityeregtek, és ki kellett vinni őket. Ennek ellenére nagyon sok diák vett részt ezeken az előadásokon” (Gusti 1971:53.). Amit Gusti nem egyszerűen azzal indokol, hogy látni akarták őket, mivel hírnevük nagy volt, hanem tudományos teljesítményük iránti tisztelet vonzotta a diákságot)

Gustit – bevallása szerint – a berlini egyetemen nem elégtették ki sem az elvont spekulációk, sem az empirikus megfigyelések. Úgy tűnik, az egyetem első évének szellemi hozadéka számára nulla, hiszen egyetlen tanárával sem volt megelégedve: „Berlinben sem Dilthey, sem Bastian előadásait nem értettem meg, Diltheyt olvasni kellett mivel előadásain olyan halkán beszélt, hogy mintha csak magának beszélne.” (Gusti 1971:53.)(Gusti ugyanakkor Simmelt mindenekelőtt szociológiai előadásai okán – bár azok olykor „intellektuális bohóckodás” (saltimbac) benyomását keltették benne, – nagy tehetségnek tartotta, akinek „olykor csodálatos megfigyelései voltak, azonban elemzései töredékesek, jelentésnélküliek voltak” számára, itt példaként ismét a parfüm szociológiáját említi²¹ (Gusti 1971: 53).

Paulsennel sem volt megelégedve, mivel „nála soha nem merültek fel problémák, minden problémát végelegesen megoldottnak tekintett, ugyanakkor ezeket a megoldásokat, mint például a pszichológiai voluntarizmust, Tönnies áttételeken W. Wundtól vette át. Többnyire mások nézeteit ismertette” (Gusti 1971:53-54.) Mindez arra ösztönözte, hogy elhagyja Berlint és a lipcei egyetemen folytassa tanulmányait (Gusti 1971: 53–54).

Az első berlini időszak vége és a lipcei időszak kezdete között önéletírásában van egy rés, amit *válságnak* nevez, de egyben a releváció epizódja is. Gusti, mint említettük, nagyon tudatosan készült a szociológus pályára, valóságos küldetés tudattal, ezért,

21 Simmel szociológiai előadásainak megértése, nemcsak Gustinak okozott gondot, hanem a diáktársainak is. A hallgatóság számára a problémák Simmel intellektuális produktumainak jellegéből adódtak: a témák sokasága, nem szisztematizált módszer, az irányadó elvek elvontsága tették nehezen követhetővé előadásait. Nem véletlen, hogy *Szociológiája* 1908-as kiadásában Simmel azt tanácsolja az olvasónak, hogy a legjobban úgy kaphatnak képet a kötet tartalmáról, ha az ábécé sorrendbe rendezett tárgymutatóra egy pillantást vetnek (Levin et al 1975: 814; vö. Simmel 1973: 179 skk., valamint Némedi *Georg Simmel-fejezet*: Némedi 2005: 170–173).

mint mondja, intenzív studiumokat végzett, éjjel-nappal olvasott, jegyzetelt, múzeumokat, képtárakat látogatott – végkimerülésig. Így kerül Weimarba egy szanatóriumba, ahol felfedezi Goethét. Goethe mint ember, mint művész, mint tudós, mint politológus, mint szociológus, mint jogász stb., mint az egyetemes kultúra legnagyobb, egyedülálló alakja aposztrofálódik Gustinál, egyszerűen lenyűgözi. Nem véletlen, hogy önéletírásában az általa Goethének tulajdonított kvalitásait hosszas esszében fejtegeti, idézi és értelmez (Gusti 1971: 55–89). Így érthető, hogy életeszményét sem a kortárs társadalomtudósok közül választotta: az ő eszménye élete végéig Goethe volt. Goethe volt az – saját bevallása szerint –, aki bárhol is volt, bármit is csinált, úgy érezte, hogy ott áll mögötte (Gusti 1971: 57).

LIPCSEI EGYETEM – FOLYTATÁS, DOKTORÁLÁS (1900–1904)

Gusti a harmadik félévet (1900 őszén) a lipcsei egyetemen kezdi, ahol, – mint írja – „világviszonylatban is egyedülálló” kutatások folytak, amelyet olyan nevek fémjeleztek, mint W. Wundt, a kísérleti pszichológia megalapítója, Fr. Ratzel a humán földrajz atyja, K. Bücher, „a korszak legeredetibb közgazdásza” mellett K. Lamprecht,²² a *Kulturgeschichte* művelője, akire már otthon, Jászvárosban A.D. Xenopol történész felhívta a figyelmét (Gusti 1971: 53). Gusti a lipcsei, 1900–1904 közötti korszakát, ahol doktorátusát – a tézisekkel és szóbeli vizsgákkal – megvédi, a „legfontosabbnak és legmeghatározóbbnak” tartja későbbi életére, karrierjére, ugyanis itt jut el az „alkotás fázi-sáig”, itt lép be a „német tudományos publicisztika világába” (Gusti 1971: 131).

Önéletírásában a lipcsei időszakból, sorrendben és terjedelemben is, elsősorban W. Wundt munkásságával foglalkozik, amely lenyűgözi. Wundt Gusti számára egy *Leibnitz redivivus* volt. Viszont keveset beszél a wundti pszichológiáról, ha igen, az is rövid megjegyzésekre korlátozódik, ami azon a belátásával hozható összefüggésbe, hogy azt doktori dolgozatából az olvasó ismeri, ezért is inkább azt idézi fel, amit Wundtól tanult, illetve Wundt viselkedését (metanyelvi kommunikációja a katedrán), különböző tudományos disputákban tanúsított magatartását. Wundt előadásaiiban, jegyzi meg Gusti, mellőzte a retorikai fogásokat, „belső vívódásait csak kezének mozgásai árulták el”. ... Wundt ismeretelméleti hitvallását illetően azt írja, hogy „Wundt szerint nem létezik tudományos ismeret, amely ugyanakkor és ugyanolyan mértékben ne lenne filozófiai ismeret is, hasonlóan nem létezik filozófiai ismeret, amely ne kapcsolódna a partikuláris tudományok ismereteinek totalitásához” (Gusti 1971: 102).

Wund eleméleti beállítódását az ellentétpárok egyfajta közvetítéseként értelmezi. Általánosabb értelemben „kompromisszumra törekedett az idealizmus és a realizmus között”. Partikuláris vonatkozásban, mint például az etikában „áthidalásra törekedett az apriorizmus és az empirizmus, a természetfilozófiában az atomisztikus és energetikai, a biológiában a mechanikus és vitalista felfogások között, a szociológiában pedig az individualizmus és a kollektívizmus között” (Gusti 1971: 101).

Gustit figyelmét a wundti környezetben, főleg a kísérleti pszichológiai laboratórium működése köti le, amelyről negatív megjegyzéseket tesz: például komikusnak tartja a

22 K. Lamprecht tanítványa, N. Iorga, legnagyobb román történész valamint a magyar Hajnal István történelem-szociológus (Lakatos 2001: 9).

túlzott specializációt, Wundt asszisztenseinek bürokratikus magatartását, s egyáltalában a kultuszt, amit a kísérleti pszichológia köré építettek fel (Gusti 1971: 103).

Gusti a kísérleti pszichológia „legnagyobb hiányosságát” abban látta, hogy „elvonatkoztat az ember társadalmi és kulturális feltételezettségétől, s az összes többi pszichikai folyamatoktól és jelenségektől” (Gusti 1971: 96,112). Ezért van szükség egy olyan pszichológiára – mondja Gusti –, amely „élő eleven emberekből indul ki, vagyis egy szociálpszichológiára van szükség a társadalom egy tudománya keretében, ami nem más, mint a szociológia” (Gusti 1971: 104 – kiemelés a Szerzőtől).

Gusti, bevallása szerint, németországi tanulmányainak idején a szociológia „marginális”, a „dilettánsok által művelt” területnek számított az egyetemeken. Tisztán szociológia kurzust, csak Simmelnek volt „bátorsága” tartani a berlini egyetemen. Lipcsei korszakában is – állítja Gusti – egy olyan javaslat, amely a szociológiát is beemeli vizsgálódásaiba, eretnekségnek számított. Doktori dolgozata témájának – *Egoizmus és altruizmus*²³ – elfogadása, amelyben egy etikai és szociológiai kérdés összevont elemzésére tett kísérletet, nem volt problémamentes. Szerencséje az volt, hogy Wundtot foglalkoztatta a szociálpszichológia kérdése, így jóváhagyta a témát és elvállalta Gusti disszertációjának irányítását. A doktori bizottság másik két tagja, K. Lamprecht²⁴ és K. Bücher²⁵ volt.

- 23 Gusti doktori dolgozatának címe: *Egoismus und Altruismus. Zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens. Az altruizmus mint az egoizmus ellentétpárja, s fogalom Comte-i konstrukciója, valamint a hozzákapcsolódó értelmezések, elméletek diszciplinánkénti tagolás tekintetében* (Vályi 2008: 103–123).
- 24 K. Lamprecht (1856–1915) a lipcsei egyetem rektora, történész, a *Kulturgeschichte* irányzat atyja. Gusti szerint Lamprecht, támogatta a pszichológia önálló tudományként való elismerését. Mindez ellentétben állt Ranke iskolájának történelemfelfogásával. A német történelemre alkalmazott szociálpszichológiai megközelítésben látja Gusti Lamprecht eredetiségét. Lamprecht a német fejlődés szociálpszichológiai szakaszainak konstrukciója: *Kulturzeitalter des Animismus* (Urzeit) – *Symbolismus* (10. századig) – *Typismus* (10–13. század) – *Konventionalismus* (13–15. század) – *Individualismus* (15–18. század) – *Subjektivismus* (19. század). A fejlődés ezen szellemi fázisainak materiális megfelelői: primitív gazdaság – naturális gazdaság a maga két fázisával kollektív és individuális. Láthatóan, egyfajta paralelizmus áll fenn a gazdaság, a szellemi és pszichikai tényezők között. Lényegében ez, és a Wundt-i pszichológiai paralelizmus elmélet képezi Gusti szociológiai paralelizmus elméletének modelljét. Gusti szerint Lamprecht a történelmet a művész szemével és a filozófus eszével közelítette meg. Lamprecht legnagyobb érdemét Gusti abban látja, hogy létrehozta a dokumentációs és kutatási intézetet az „Egyetemes- és kultúrtörténeti szemináriumot” (Gusti 1971: 112–121).
- 25 K. Bücher (1847–1930), Gusti szerint, szigorú, távolságtartó, rideg, mégis a lipcsei egyetem egyik leghatásosabb tanára volt, akinek gazdaságmélete időtállóan bizonyult. Bücher gazdaságfejlődés szakaszolásában a termelőt és a fogyasztót elválasztó térbeli távolságot vette alapul. Éspedig: a primitív ember gazdasága – zárt háztartás (csere nélküli, a termelő elfogyasztja termékeit) –, a falvak gazdasága, a városok gazdasága (közvetlen csere gazdaság), a nemzetgazdaság (a fogyasztási javak egy sor gazdaságon át jutnak el fogyasztóhoz), a világ gazdaság (*Weltwirtschaft*). Gusti megemlíti, hogy Bücher elméletét 1876-ban publikálta *Die Wage* című alig ismert lapban, majd átdolgozott formában újra közli 1898-ban. Gusti úgy látja, hogy Bücher elmélete érintkezésben volt Schmoller és W. Sombart elméletével, ugyanakkor röviden érinti a vitát is, amit Bücher belátásai kiváltottak. Bücher sürgette egy, a társadalom múltjával foglalkozó tudományát kidolgozását, amit Gusti nem társadalomtörténetként, nem is történetpszichológiaként, hanem a múlt szociológiájaként értelmezett. Bücher hívja fel Gusti figyelmét a statisztikai adatbázisok használatának fontosságára (Bücher Basel kanton népszámlálás). Nem véletlen, hogy a Gusti-iskola a terepen a kutatást mindig lakosság-összeírással indítja. Bücher szerkesztésében jelenik meg A.E. Friedrich Schäffle szociológiája, akinél Durkheim is tanult. Schäffleről (Felkai 1999: 332–362). „Büchernél tanultam meg – írja Gusti –: ahhoz, hogy tudós legyél, nem kell bezárkóznod a könyvek közé. A szociológiai realizmust, amit később alkalmaztam, Wundtól és Büchertől tanultam, és nem Le Play-tól, ahogy egyesek állítják.” (Gusti 1971: 121–130)

K. Lamprechttel való kapcsolata formális, a személyiségéről s munkásságáról szóló méltató megjegyzései is erre utalnak. Nem említi viszont Lamprecht szerepét és állásfoglalását a történelem módszertani vitában (lásd 24. lábjegyzet). K. Lamprecht főművében (*Deutsche Geschichte*), s egyéb írásaiban abból az előfeltevésből indul ki, hogy noha a tudomány egy, azonban a történetíró nem tud olyan érvényű törvényeket feltárni, mint a természettudományok törvényei, csak szabályszerűségeket tud megállapítani. A német történetírók korábbi individualizáló-leíró módszerével szemben az általános fejlődéstörvényeket megfogalmazó genetikus módszer híve volt. Belátásában a történetírói kutatás nem korlátozódhat a politikai történetre, hanem helyet kell kapnia a kultúra, - a gazdaság, - a jog, - az eszmetörténetnek is. Következésképpen Ranke ideatana (egy személyes Isten nyilatkozik meg az ideákban) idejét múltnak tartotta, s a történelemnek a történelmi valóság empirikus kutatása felé fordulását ajánlotta (Iggers 1988: 305, 303).

K. Bücherrel való kapcsolata, mint önéletírásából kiderül (lásd 25. lábjegyzet) személyesebb. A többi kollégáival szemben, amikor gazdaságtan tanárt kellett választania, Büchert választotta, akinek gazdaságelmélete, a gazdaság és társadalom kölcsönhatását hangsúlyozta, s az általa rögzített fejlődési szakaszok inkább közép-kelet-európai viszonyokra voltak alkalmazhatóak (Gusti 1971: 123). Gusti Büchernek szánt alfejezete, akárcsak a Wundtról írtak, sokat merít a két lipcsei tanárai visszaemlékezéseiből, lényegében ezekből rekonstruálja életútjukat.²⁶ Láthatóan ezekben az alfejezetekben nem egyszerűen keveri a közvetlen személyes tapasztalatait a Wundt, Bücher önéletírásából vett adatokkal, hanem ez utóbbiak a dominánsak.

26 Wundt, W. (1920): *Erlebtes und Erkanntes*. (Stuttgart); Bücher, K. (1919): *Lebensinnerungen* (Tübingen) című önéletírásaikról van szó, amelyeket Gusti használt. Magyar nyelven Bücher az ipari üzemformákról szóló tanulmányát illetően (Bücher 1984: 7–19).

BERLINI EGYETEM – JOGI TANULMÁNYOK – BEFEJEZÉS (1904–1907)

Gusti az 1904–1905. akadémiai év első félévében tér vissza Lipcséből Berlinbe, mint a filozófia doktora, mint a „legrégebb német filozófiai lap munkatársa”, hogy jogot tanuljon.

Gusti ezt azzal indokolta, hogy lipcei doktorálását követően „egyik hiányossága társadalomtudományi ismereteimnek a jogtudomány volt” és Berlinbe Franz von Liszt²⁷ úgynevezett „kriminalisztikai szociológiája”²⁸ (*Kriminalistisches Seminar*) vonzotta, ahol megtalálta, amit keresett, vagyis a szemináriumon hallottak jóval többnek minősíthette, mint kriminalisztika.²⁹ „Úgy éreztem, hogy még nagyon sok tanulnivalóm van, hogy uralni tudjam a társadalom és az embertudományok elemeit. Meg voltam győződve, hogy a társadalomtudományi ismeretek alapos elsajátítása óvhatja meg a szociológiát a dilettantizmus és amatőrizmus veszélyétől. Lépten-nyomon ott kísért a szociológia teljes lenézése, lekezelése a németországi tudományos körök részéről, ami nem tántorított el, sőt a szociológia rehabilitására ösztönzött”. (Gusti 1971: 195)

A második berlini időszakára vonatkozó személyes emlékezete elsősorban Fr. von Liszt és családja, valamint a kriminalisztikai szeminárium néhány csoporttagjához kötődnek. Önéletírásának ebben az időszakában említést tesz az értékvitáról, de leginkább a relativitás,- és kvantumelmélet társadalomtudományokra gyakorolt hatása foglalkoztatja. Láthatóan állásfoglalásai, reflexiói ezekben a kérdésekben nem egyetemi éveiből valók, nem az emlékezetből felidézettek, hanem publikált anyagokból utólagosan átvettek.

27 Fr. von Liszt (1850-1919) és öccse E.R. von Liszt (1867–1961), Liszt Ferenc zeneszerző unokafivérei, Franz, akire Gusti utal, a berlini egyetem tanára, a büntetőjog és kriminológia egyesítőjeként tarják számon. Eduardot pedig a büntetőjog és kriminalisztika professzoraként (Adler et al. 2000: 17). Gusti utal Fr. von Liszt magyar származására, akivel és családjával közeli „affektív” kapcsolatban állt, barátságuk Gusti a dunai kérdésben írt dolgozatával kezdődött, amit Liszt igen nagyra értékelt és publikálásra javasolt (Gusti 1971: 201). Gusti itt említ meg egy érdekes vitát, amely Ma-Do-Yun, a berlini egyetem egyetlen kínai doktorandusza és Liszt között folyt, aki Kínát a félig-civilizált kategóriába sorolta, ami a kínai diák részéről felháborodást váltott ki, és keményen megbírálta Lisztet annak ellenére, hogy nála írta doktori dolgozatát. Gustinak nagyon tetszett és határozott hazafisággként értelmezte Ma-Do-Yun fellépését. Ennek kapcsán önéletírásában Gusti hosszabb fejtegetésekbe bocsátkozik a kínai civilizációt illetően (Gusti 1971: 203).

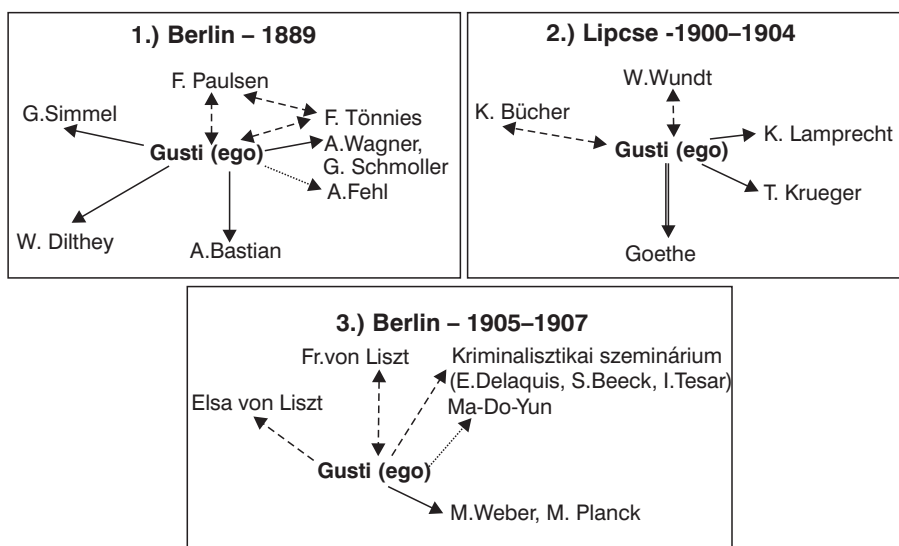
28 Fr. von Liszt (*Völkerrecht systematisch dargestellt*, 1906, Berlin) „kriminalisztikai szociológiája” megalapozásában Gusti szerint kétfrontos harcot vívott: 1.) Bírálta a büntetőjog klasszikus irányzatát, amely a bűnöző szabad-akarata mellett szállt síkra, ezért szigorú büntetést követelt. 2.) A Lombroso antropológiai empirizmusát pedig azért bírálta, mert az a bűnözési hajlamot, a környezet hatásait mellőzve biológiailag örökölhetőnek tartotta. Liszt szerint a bűnözői hajlam kialakulásában a társadalmi és természeti környezet (az éghajlat, a fauna, a föld, a társadalmi viszonyok, s főleg a gazdasági feltételek) összjátéka működik közre. Liszt szerint a büntetésnek társadalmi céljai kell, hogy legyenek, vagyis szociálpolitikai kérdés (Gusti 1971: 216).

29 A továbbiakban Gusti jogszociológiáról beszél, az állam- és politikatudományokat is láthatóan ebbe a fogalmi körbe vonja be. Itt említi A. Grabowskyt, aki a *Zeitschrift für Politik* című folyóirat igazgatója, s a tanára a *Hochschule für Politik*-nak, amelyet Berlinben a párizsi *École libres des Sciences Politiques* mintájára hoztak létre Sédan után. Gusti a Hochschuleban olvassa fel *Die Grundbegriffe des Pressrechts* című dolgozatát, amelynek témája a közvélemény. Gusti megemlíti, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után Bécsből Eugen Erlichtet akarta a bukaresti egyetemre hozni, azonban politikai okokból nem lehetett. Szerinte Erlich nagy érdeme a jogi környezet szociológiai nézőpontú megfigyelésében a kérdőíves eljárás használata, amit Gusti – saját bevallása szerint – E. Erlichtől tanult meg, aki élete végéig tagja volt a Román Társadalomintézetnek (Gusti 1971: 198).

ÖSSZEGZÉS HELYETT

Úgy tűnik korábbi feltevésünket továbbgondolva, hogy Simmel meg nem értése Gusti részéről nem annyira az előadói stílusában, mondandójának elvontságában volt, hanem az általa tárgyalt kérdések román talajon való evidencia-nélküliségében, nem nyilvánvaló voltában keresendők. Ezért is, ha önéletírásából megszerkesztjük Gusti-ego kapcsolathálójának kötési irányát és minőségét – a három különböző időszak és helység változói mentén –, akkor azt látjuk, hogy mind a három esetben erős személyes kapcsolatai azokkal létesültek, akik a szociológia határterületein alkottak, pontosabban a szociológiába is integrálható – etika, politika, gazdaság, történelem, földrajz, pszichológia stb. – területeken.

Idő/hely

Jelmagyarázat:
 ←-----→ Erős (személyes) kapcsolat, kölcsönös
 → Gyenge (személyes) kapcsolat
 Kollegiális (baráti) kapcsolat
 → Virtuális (eszmei) kapcsolat

Gusti kapcsolathálója erősen fragmentált, minden idő/hely váltás alkalmával újabb alanyok kerülnek a fókuszába, miközben a korábbi fókusz-kapcsolatai szinte teljes egészében megszakadnak.

Másfelől, tisztán formális nézőpontból, látható, hogy Gusti az egyetemi szubkulturális térben is, első berlini időszakától kezdve, viszonylag szűk körben mozgott: erős személyes kapcsolatot, amely kölcsönösnek is tekinthető, csak Paulsennel alakított ki, aki által Gusti megismerkedhetett F. Tönniessel, akit aztán többször is meglátogat Kiel melletti birtokán. Wagner, Schmoller, Simmel és Gusti kapcsolat gyenge. Lényegében itt Gusti az előadások hallgatójának, tanújának szerepében mutatkozik, egyi-

kükkel sincs interaktív, dialogikus – kérdés-válasz – viszonyban. Ez annál is furcsább, mivel Simmel esetében többször hangsúlyozza, hogy előadásai, munkái „nagyon érdekeltek”, és mégsem törekszik kapcsolatfelvételre, még az előadások utáni kérdések idejében sem. Később sem találunk utalást arra, hogy Simmelt legalább tanítványainak ajánlotta volna akkor, amikor egyetemi tanárként tanítványait német egyetemekre küldhette. A Dilthey, Bastian kapcsolat, úgy tűnik, még csak nem is hallgatói-tanú típusú, inkább hallomásból tud a róluk szóló történetekről. Ami pedig a kollegiális, diáktársi kapcsolatait illeti, Gusti – legalábbis önéletírása alapján – szinte teljesen izolált. Önéletírásában az első berlini időszakában egy diáktársát, a lipcsei időszakból egyet sem, s a második berlini időszakból pedig a szemináriumi társait, valamint a kínai kollégáját említi. De a velük való kapcsolata is inkább tantermi, mintsem tantermi-szabadidős, vagy tudományos. Ugyanakkor láthattuk, hogy az egyetemi szubkultúra érték- és tevékenységorientációitól is idegenkedett, látómezejének szélességét a hazuról hozott és interiorizált, szubjektívvá tett értékpreferenciái befolyásolták, ami tapogatózásokban nyilvánult meg választásai, kulturális ízlése tekintetében. E szűk körben való mozgása a szubkultúrán belül is marginalizált helyzetére utal, viszont ezt részben ellensúlyozza, hogy nagy célok vezérlik. Így nem véletlen, hogy a szubkultúra bizonyos, a fókusz-alanyok által is fenntartott rituáléi (reggelire való meghívások, délutáni teázás) képezik azokat az alkalmakat, amelyek lehetőséget biztosítanak számára a szakmai kommunikációra. Viszont azt is kell látnunk, hogy Paulsennel való kapcsolata aszimmetrikus, lényegében vele sem alakul ki kölcsönös (ascriptív) kapcsolat – olyan, amelyben mindkét fél egyenlő. Gusti Paulsennel való kapcsolata a kliensi oldalon van – *s ez érthető, hiszen ez ma is így működik* –, nem véletlen, hogy tisztelettel, érzelmetlétten, elismeréssel beszél patrónusáról. A szuperlatívuszokban való értékelései Simmel tekintetében sem hiányoznak, azonban itt a szubkultúrán belül ritualizált, formalizált (előadások), térben és időben rögzített eseményen kívüli személyes relációról nem beszélhetünk, ettől eltérő utalásokat sem találunk Gusti önéletírásában.

Lipcsei időszakában fontos változások tapasztalhatók, kapcsolathálóját a szakmai, eszmei kommunikációs és a kooperációs beszéd-cselekvés sűrűsödése jellemzi. A fókusz-alany: Wund, vele való kapcsolata szintén aszimmetrikusnak tekinthető, itt nem egyszerűen a státus, presztízs szimbólum hiány-pótlásáról van szó Gusti részéről, mint Paulsen esetében, akivel kapcsolata, és ismeretségi körébe való bevezetése (Tönnies) valamelyest tompította a szubkultúrán belüli marginalizált helyzetét. Wundttal, Bücherrel és részben Lamprechtel való kapcsolatát a státusszerzés (doktorátus) motiválta. Viszont itt sem beszélhetünk egyértelmű ascriptív kapcsolatáról, Gusti továbbra is kliensi pozícióban van (*mint minden hallgató*), még akkor is, ha a szakmai kommunikációs és kooperációs aspektusok célirányosabbak és sűrűbbek, mint a berlini időszakában. A Lipcsében megszerzett státus (doktorátus) és a tudományos nyilvánosságba való bekapcsolódás, (a publikálás) kétségtelen intenzívebb személyes kapcsolatokat feltételeznek, azonban ezek, az adott keretek között formalizált alá és fölérendeltségi rituálé mentén történtek. Amikor a Wundttól tanultakat idézi, az a tudás nem személyes dialógusokban szerzett tudás, hanem az előadásokon és szemináriumokon elhangzottakról van szó. A Wundtnak szóló szuperlatívuszok a doktori témavezetőnek szólnak. Vele való közvetlen, személyes kapcsolatokról Gusti igen-csak szüksézává, még csak mester-tanítvány viszonyról sem beszélhetünk, noha Gusti

ezt a látszatot igyekszik kelteni. Közelebb, s viszonylag erősebb személyes kapcsolata Gustinak Bücherrel volt, akivel közös sétáikon beszélgethetett, általában köznapi és ritkábban szakmai dolgokról. A Lamprechtel való kapcsolat, úgy tűnik, hogy nem több – mint Simmel esetében – a diák és tanár formális kapcsolatánál.

A második berlini időszakában ténylegesen erős kötésű, személyes kölcsönös, szimmetrikus kapcsolatban Liszttel állt, aki értékelte Gusti tudományos tevékenységét, és újabb feladatokkal is ellátta. Viszont ennek a kapcsolatnak érzelmi oldala is volt, ugyanis a kriminalisztikai szemináriumokkal párhuzamosan Liszt Elsa nevű lánya is lekötötte Gusti érdeklődését, részben ezzel is magyarázhatóak gyakori látogatásai Liszt otthonában.

Gusti egyetemi tanulmányi időszakainak és helyeinek kapcsolathálóza szegényesnek mondható az adott szubkulturális csoporton belül is, nem véletlen, hogy önéletrajzában ezt az űrt a Goethe köré felépített virtuális szellemi kapcsolat tölti ki. Ennek az imaginárius, képzeletbeli kapcsolatnak egyben az a funkciója, hogy megmutassa az utódok számára az önéletrajz szellemi, tudományos komolyságát, hogy nem haszontalan dolgokkal töltötte idejét, hanem tanulással, a világ dolgairól való gondolkodással, elmélkedéssel. S ezzel bizonyítandó az is, hogy olyan intellektuális, az egyetemes kultúra értékeiből inspirálódó háttérrel rendelkezik, illetve azzal legitimálja magát, amely felette áll az olyan apróságoknak, mint a pénz, a divat, a parfüm stb.

Gusti elitista beállítódású makrostrukturalista volt, elgondolásában, de nemcsak az övében, hanem a román értelmiség többségében a román falu a román nemzetállam modellje. A falut és az államot miközben beleszervesítjük a modernitás teremtette funkcionális keretekbe, megvédjük őseredeti értékeit a maguk egyszerűségében. A kiválasztottak küldetése – Gusti „a kulturális állam” projektje szerint – nem a nyugati haszontalan, nem időt álló „újdonosságok” (divatok, elvont értékek, irányzatok, stb.) terjesztése, hanem a falu ősi értékeihez való igazítása mindannak, ami a helyes életvitel mértékével bír. Mindez, úgy tűnik, a státus-szerzés mentén formálódó célirányos ego kapcsolathálózat kötéseiben a habituális kontextus fontosságára hívja fel a figyelmet, arra mátrixra, amelyet a korai szocializációra ráépülő későbbi szocializációs hatások sem tudnak teljesen kiiktatni.

IRODALOM

- Abel, Th. (1929): *Systematic Sociology in Germany*. Chicago: University Press of Chicago.
- Adler, F.–Mueller, O.W.G.–Laufer, S.W. (1998): *Criminology. The Shorter Version*. Boston: McGraw-Hill. (Magyar fordítás 2000, Budapest: Osiris Kiadó.)
- Bücher, K. (1984): Az ipari üzemformák történelmi fejlődése. In Némedi D. szerk.: *Munkamegosztás–kooperáció–technika. Szociológiai füzetek*. Budapest: Művelődési Minisztérium, MLO Főosztály.
- Felkai G. (1999): A német és az osztrák szociológia a századforduló előtt. In Felkai G. szerk.: *A szociológia kialakulása*. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó., 224–425.
- Felkai G. (2007): *A német szociológia története a századfordulótól 1933-ig*. II. kötet. Budapest: Századvég.
- Frisby, D.P. (1981): *Sociological Impressionism: A Reassessment of Georg Simel's Social Theory*. London: Heinemann.

- Gusti, D. (1971): *Opere. Vol. V. Fragmenete autobiografice. Autosociologia unei vieți. 1880–1950.* Ed. Badină, O.–Neamțu, O. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Iggers, G.G. (1988): *A német historizmus. A német történefművelés Herdertől napjainkig.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- König, R. (1959): *Die Situation der emigrierten deutschen Soziologen in Europa.* *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, II: 113–131.
- Lakatos L. szerk. (2001): *Hajnal István.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Levin, N.D.–Ellwood, C.B.–Elenor, G.M (1975): *Simmel's Influence on American Sociology I.* *American Journal of Sociology*, 81: 813–845.
- Menger, C (1884): *Die Irrtümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie.* Bécs.
- Mihăilescu, V. (1996): *Despărțire de Gusti.* In Larionescu, M. coord.: *Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate.* București: Academia Română, Institutul de Sociologie–Universitatea București, Editura Metropol.
- Némedi D. (2005): *Klasszikus szociológia 1890–1945.* Budapest: Napvilág Kiadó.
- Pászka I. (1998): *Sociologia militans.* *Szociológiai Szemle*, 4: 69–99.
- Pászka I. (2006): *Sociologia cogitas-tól a sociologia militans-ig.* In Pászka I.: *A fordított folyamatok struktúrái.* Szeged: Belvedere Kiadó, 100–148.
- Pászka I. (2007): *Narratív történetformák a megértő szociológia nézőpontjából.* Szeged: Belvedere Kiadó.
- Pászka I. (2008): *Teme de sociologie românească a modernității.* Cluj-Napoca: Editura Grinta, Univ.BB.
- Rostás, Z. (2000): *Monografie ca utopie. Interviuuri cu Henri H. Stahl.* București: Ed. Paideia.
- Rostás, Z. (2001): *O istorie orală a Școlii Sociologice de la București.* București: Ed. Printech.
- Simmel, G. (2001): *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok.* Ford.: Berényi G. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Somlai P. (1999): *A szociológia születése a tizenkilencedik században.* In Felkai G.–Haskó K.–Molnár A.K.–Némedi D.–Somlai P. szerk.: *A szociológia kialakulása.* Budapest. Új Mandátum.
- Sorokin, P. (1928): *Contemporary Sociological Theories.* Harvard: Harvard University Press.
- Vályi R. (2008): *Az altruizmus jelensége a társadalomtudományokban.* In Némedi D.–Szabari V. Szerk: *Kötő-jelek 2007. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológiai Doktori Iskolájának Évkönyve.* Budapest: Plantin Kiadó.
- Wiese, L. von (1971): *Geschichte der Soziologie.* Berlin: Walter de Gruyter&Co.